

SENTIT COMÚ I VIDA PRÀCTICA: UN ESCLARIMENT DE LA MULTIPLICITAT SIG- NIFICATIVA DE LA NOCIÓ «SENTIT COMÚ»

MISERICÒRDIA ANGLÈS CERVELLÓ

RESUMEN:

Este artículo intenta mostrar la multiplicidad de significados que quedan comprendidos en la noción de sentido común y su vinculación con la vida práctica. Se analiza el sentido común entendido como conocimiento de la inteligencia natural; conocimiento de los primeros principios, axiomas, nociones comunes, preconocidos; *sindéresis*; como prudencia o sabiduría práctica; como criterio paralelo al *cogito*; como instinto; como creencia y finalmente como consenso.

SUMMARY:

This article tries to show the multiplicity of meanings of the notion of common sense and its relationship with the practical life. We have here an analysis of common sense understood as knowledge of natural intelligence, as knowledge of first principles, as common notions, as «*praeognita*», as «*synderesis*», as «*phronesis*» or practical wisdom, as a parallel of the knowledge of the «*cogito*», as instinct, as belief and finally as consensus.

Sovint s'utilitza la paraula *sentit comú* sense definir-la, donant per suposada la comprensió del seu significat. Podríem pensar, doncs, que és de sentit comú entendre què és el sentit comú. Ara bé, això no és ni filosòfic ni gens esclaridor per a qui es pregunta què cal entendre veritablement per sentit comú. De fet, aprofundint en la qüestió, es fa patent que ens enfrontem a una noció molt més complexa del que podria semblar a primera vista.

Intentarem determinar, doncs, quins són els significats principals d'aquesta noció. També plantejem algunes dificultats sorgides en bona part d'aquesta ambigüitat amb què es parla de *sentit comú*. Finalment, proposem la vinculació de *sentit comú* i *vida pràctica* com una clau interpretativa fonamental del tema aquí tractat.

I) ALGUNES DIFICULTATS RELACIONADES AMB L'ÚS POC PRECÍS DE *SENTIT COMÚ*

1. Una de les característiques essencials al sentit comú és la seva universalitat. Com el mateix adjectiu *comú* assenyala, ens trobem davant d'una forma de coneixement que caracteritza el gènere humà. Però, d'altra banda, es lloa com a característica sobressortint d'algunes persones el fet de tenir sentit comú, i es valora com un bé més aviat escàs. Així mateix, es comenta d'alguns homes la quasi total absència de sentit comú.

2. El sentit comú és habitualment entès com quelcom innat o previ a l'experiència. Però sembla també que és propi de persones amb molta experiència i que sense experiència ningú no pot ser plenament assenyat.

3. Sembla que tota filosofia del sentit comú sigui innecessària, ja que o bé filosofia i sentit comú coincideixen plenament i aleshores la filosofia esdevé supèrflua, o bé filosofia i sentit comú són incompatibles i la filosofia s'ha de desfer del sentit comú. En aquest cas és impossible de fer una filosofia del sentit comú, atès que tal tasca seria contradictòria. En definitiva, seguir el sentit comú comporta renunciar a l'actitud crítica consubstancial a la racionalitat filosòfica.

4. No sembla lògic que si tots els filòsofs tenen sentit comú, com a homes que són, no totes les filosofies apel·lin a ell. Si hi ha realment sentit comú universal, com és possible deixar-lo de banda?

Endemés, per què no hi ha acord entre els filòsofs? Per què no n'hi ha almenys entre els no filòsofs? I el més greu de tot, per què no n'hi ha ni tan sols entre les mateixes diferents filosofies que admeten la importància del sentit comú?

II) ANÀLISI DEL SIGNIFICAT DE *SENTIT COMÚ*

No pretenem fer una síntesi de cada un dels autors que han inclòs el sentit comú en el seu pensament, encara que, lògicament, ens referim a ells. Però la línia de l'estudi es dirigeix directament al concepte *sentit comú*, no a fer una història cronològica o una exegesi de cada filòsof.

1) SENTIT COMÚ I INTEL·LIGÈNCIA NATURAL

El sentit comú pot ser considerat com a font de coneixement natural, previ a l'especulació especialitzada característica de la filosofia. Ara bé, el coneixement natural ha rebut diferents valoracions.

Abans que res farem referència a la clàssica visió negativa del coneixement pre-filosòfic. En aquest cas s'identifica *coneixement comú* amb *coneixement vulgar* pres en el pitjor sentit de la paraula. És a dir, per *coneixement de sentit comú* s'entén aquell que no és objectiu, que es deixa influir per prejudicis obtinguts per acumulació cultural, costums, supersticions, experiències parcials i subjectives, o que és expressió d'opinions majoritàries predominants en una època i lloc concrets. Aquesta accepció de sentit comú és la que li concedeix menys, de fet cap, valor filosòfic. Molt sovint s'ha utilitzat i utilitza per a criticar les filosofies del sentit comú.

És clar que s'ha de valorar críticament quin és el paper i límits del coneixement natural. Ara bé, en cap cas els filòsofs del sentit comú deixen de fer la distinció entre *saber vulgar* i *veritable sentit comú* i donen criteris per a distingir-los bé. Així, una de les obres de Buffier, autor central i punt de referència de moltes de les filosofies del sentit comú, es titula *Examen des préjugés vulgaires pour disposer l'esprit à juger sainement & précisément de tout*¹.

Hi ha també, però, una valoració positiva, la qual considera que el coneixement natural i el filosòfic no es contradiuen essencialment, sinó que, al contrari, el filosòfic és un perfeccionament del natural.

En un sentit originari es pot entendre aquest coneixement com la simple manifestació de ser un ésser amb capacitat de conèixer, sigui capacitat de sentir, sigui d'entendre. D'aquí les paraules *sensat* i *entenimentat*, és a dir, ésser dotat de coneixement sensible i racional.

En un sentit més filosòfic ens referim a la intel·ligència natural funcionant espontàniament, que, malgrat les seves limitacions, és expressió de la veritat. El seu defecte és la manca de crítica i reflexió sense les quals no es poden rectificar els errors. Però que el seu valor no sigui il·limitat no vol dir que no tingui una part essencial veritable.

Aquesta mena de coneixement es pot entendre encara com una *pre-filosofia*, base de tota *filosofia perenne* i que subsisteix malgrat els canvis històrics i culturals, tot i que pot arribar a ser rebutjada.²

Podem afegir encara un altre matís dins d'aquest apartat, de fet es tracta d'una de les definicions més usuals de sentit comú: aquella que l'entén com la capacitat de judicar encertadament. També el podem anomenar *sentit de la realitat* de les coses, una coherència entre la teoria i la realitat concreta.

1. Paris, Jean Mariette, 1704.

2. En aquest sentit parla E. Forment quan diu: «La «doctrina sana» a que se refiere San Pablo sería lo racional que, en nuestra época, ya no se soporta, porque se ha perdido la confianza en la «pre-filosofía espontánea», o sentido común, que incluye también una metafísica natural». FORMENT, E., *El problema de Dios en la metafísica*, Barcelona, PPU, 1986, p. 110.

Aquest sentit comú no és universal, ja que no tots els homes tenen el recte judici. Implica un cert do natural, però és també imprescindible l'experiència per al seu desenvolupament. Qui no té aquest bon judici no se n'adona, si se n'adonés ja en tindria. Ser conscient que fa falta desenvolupar-lo més, és símptoma de tenir-ne.³ D'aquí l'adagi «el sentit comú és el menys comú dels sentits».

També Descartes es refereix al bon sentit i observa que ningú pensa que n'hi fa falta tenir-ne més.⁴ Entén per *bon sentit* la capacitat de judicar bé tot distingint el ver i el fals. Ara bé, el bon sentit és la mateixa raó i, consegüentment, tots els homes en tenen i són igualment raonables, l'únic que cal és seguir el mètode adequat.

Finalment, la relació entre coneixement natural i reflexió filosòfica és comparable a l'existent entre lògica natural i lògica artificial.

2) SENTIT COMÚ I CONEIXEMENT DELS PRIMERS PRINCIPIS

Com anem a veure, també es pot identificar el sentit comú amb el coneixement dels primers principis, els quals es capten amb tota evidència, sense ser fruit d'una demostració. Això mateix succeeix amb nocions afins (axiomes, nocions comunes, preconeguts, nocions anticipades, llavors, primeres veritats...).

L'enteniment en Aristòtil (nous) és una virtut especulativa que consisteix en l'hàbit dels primers principis. Hamilton identifica el *nous* aristotèlic amb el *common sense* de Reid i de l'Escola Escocesa en general. El sentit comú és una facultat no cognoscitiva, sinó regulativa i l'anomena *locus principiorum*.⁵

És cert que per Reid les veritats de sentit comú s'anomenen *first principles*, *principles of common sense* a la vegada que *common notions* i *self-evident truths*. Però Reid inclou dins dels primers principis veritats de molt diferent mena i sens dubte s'aparta de bon tros d'Aristòtil. Distingeix dos tipus de primers principis: els necessaris i els contingents. Dins dels necessaris hi ha els axiomes de la gramàtica, lògica, matemàtica, estètica, moral i metafísica. Un exemple de primer principi moral seria «una acció generosa té més mèrit que una acció merament justa». Dins els primers principis metafísics hi trobem el principi de

3. Això és clar per Reid, qui afirma que el sentit comú és un do del cel impossible d'originar merament per educació: «...is purely the gift of Heaven. And where Heaven has not given it, no education can supply the want». REID, T., *Philosophical Works*, Hildesheim, Georg Olms, 1983, 425b.

4. «El bon sentit és la cosa millor repartida del món, ja que cada u pensa estar-ne tan ben proveït, que fins i tot aquells que en la resta de coses són més difícils de satisfer, no acostumen a desitjar-ne més del que tenen». DESCARTES, R., *Le Discours de la Méthode*, in *Oeuvres Philosophiques*, tome I, Paris, Garnier, 1963, p. 568.

5. HAMILTON, W., *Lectures on Metaphysics*, Vol. II, Edinburgh, William Blackwood, 1869, p. 16.

substancialitat (afirma l'existència de cos i esperit), el de causalitat i el de finalitat.

Els principis contingents són molts i molt diversos, de fet Reid adverteix que la seva llista no és exhaustiva. Podem mencionar-ne algun, com ara que l'home és lliure, té una identitat personal, existeixen éssers a més de jo mateix, les coses que percebem pels sentits existeixen realment...

Reid els anomena primer principis perquè els considera impossibles de demostrar, però auto-evidents i punt de partida necessari de tota demostració. Són entesos per qualsevol home pel sol fet de tenir la capacitat humana de jutjar. Coincideix així en la definició de primer principi amb Aristòtil, divergeixen en canvi quant a quins són els primers principis.

Les *primeres veritats* de Buffier equivalen bàsicament als principis de Reid. Balmes parla també de primers veritats o *principis fonamentals*, però els redueix a tres. Són el punt de suport de totes les certeses i són tres perquè cada un d'ells fonamenta un dels tres ordres de veritats (de consciència, evidència i sentit comú) sense els quals no hi hauria coneixement.

Aristòtil, a més de la de primer principi, introdueix una altra idea relacionable amb el sentit comú: que cap demostració pot partir del no res, ans al contrari, pressuposa sempre un cert coneixement preexistent. Així es generà dins de l'aristotelisme la doctrina dels «*praecognita*». Aquests són pressupòsits de tot raonament discursiu i la base dels hàbits intel·lectuals científics que s'arriben a formar. La seva anterioritat prové de l'ordenació natural de les facultats vers el seu fi. Per això mateix es manifesten espontàniament i de forma connatural, sense necessitat de reflexió. Una altra característica també derivada d'aquest fet és la universalitat de la seva certesa per a tot ésser pensant.

Aquest conjunt de coneixements es diferencien dels primers principis en el fet de no referir-se a tota la realitat. Ara es tracta de tot el que és pressuposat en la posada en marxa del pensament, i la universalitat es refereix només a la certesa constatada necessàriament per tothom.

Tant en el cas dels primers principis com en els dels *praecognita* Aristòtil explicita que no tot coneixement és demostrable i que, per tant, no s'ha de reduir el coneixement a allò demostrable. Hi ha elements de coneixement no assolits per discurs i per arguments demostratius. És aquest un punt en el que coincideix tot filòsof del sentit comú, més encara si afegim que aquests elements del coneixement no demostrable estan en la base del conèixer i que sense ells no es donarien altres formes de coneixement discursives.⁶

La relació establerta entre els *praecognita* i les creences primitives de l'escola escocesa no ens ha de convidar a confondre'ls. Les primeres veritats de Reid s'anomenen creences precisament per a destacar la seva irresistible

6. vid. Aristòtil «tota doctrina i tota disciplina racional es genera des del coneixement preexistent». *Analtics Posteriors*, L.I., cap. 1, p. 353, in *Obras*, Madrid, Aguilar, 1967, 71. En CANALS VIDAL, F., *Sobre la esencia del conocimiento*, Barcelona, PPU, 1987, pp. 41-82. Es pot trobar la doctrina dels «*praecognita*» desenvolupada en tota la seva profunditat. Es fa patent com l'acceptació dels *praecognita* no suposa cap mena d'innatisme ni fa necessari apel·lar a alguna mena d'intuicionisme.

certesa, manca de demostració i ser punt de partida de tota demostració. Els *praecognita* no són creences, sinó realitats que es constaten com a fets indubguibles i que no eludeixen la recerca de l'essència. Per exemple, la constatació del fet que coneixem no evita la pregunta sobre què és el coneixement, sinó que s'hi troba en la base. Els *praecognita* no fan la funció de primers principis, és a dir, ser la base de la demostració. Són, però, els pressupòsits de tota activitat racional en tant que sense un cert coneixement no es pot arribar a plantejar qüestions filosòfiques per a ser pensades.

Hem de fer referència també als estoics, els quals parlaren ja d'unes certes *premonicions* o *anticipacions* (*prolepsis*), o també *informacions naturals*. El coneixement s'adquireix a partir d'unes certes llavors connaturals a l'enteniment humà, no innates en el sentit platònic⁷. Són equiparables a les veritats de sentit comú, ja que compleixen la funció de fonamentar el desenvolupament de qual-sevol coneixement i són prèvies al raonament.

En aquesta línia d'idees, i també de vocabulari d'arrel estoica, s'expressa Lluís Vives, el qual parla d'unes certes anticipacions naturals (*anticipacions et naturales informationes*) i també d'unes llavors de veritat. Així mateix distingeix el judici natural, comú a tota la humanitat i, per tant, veritable, de l'artificial. Vives concedeix valor de veritat al judici originat en la natura humana, ja que té *auctoritas generis humanis*. Es refereix també a una llum intel·lectual, judici que ens dirigeix vers el bo i el ver. No es tracta d'un innatisme, sinó d'una orientació vers la veritat. Ara bé, introdueix un element teològic absent en l'Estoïcisme: cal distingir aquesta llum abans i després del pecat, de forma que ara ens hem de contentar amb la llum que ens resta de l'originària. Vives connecta la seva concepció amb d'altres més antigues, distingint la dels teòlegs de la dels merament filòsofs⁸.

3) SENTIT COMÚ I SENTIT MORAL

La sindèresi és el coneixement dels principis o lleis morals universals, l'hàbit natural dels primers principis de l'obrar. La consciència moral, en canvi, és el coneixement moral però en relació a un cas determinat, és l'enteniment que jutja d'un acte humà determinat. Suposa l'aplicació dels principis universals de la sindèresi en el judici sobre la realitat concreta.

7. vid. FERRATER MORA, J., *Diccionario de Filosofía*, Madrid, Alianza Editorial, 1979, vol. I, pp. 166-167, article *anticipación*.

8. VIVES, L., *Tractat de l'ànima*, in *Obras Completas*, Madrid, Aguilar, 1948, p. 1194. «La major part dels teòlegs anomenen a això sindèresi o conservació, per sant Jeroni és la consciència, per sant Basili un judicatiu natural i sant Joan Damascè l'anomena llum de la nostra intel·ligència. Els filòsofs han entrellucat de lluny aquesta idea i la consideren com unes anticipacions i naturals informacions que no hem après ni dels mestres, ni de l'experiència, sinó que les extraiem i realitzem de la naturalesa...».

Aquestes concepcions clàssiques, encara que amb algunes diferències segons els autors, es corresponen en essència al que s'ha denominat *sentit moral*. A més, ja hem vist en l'anterior citació de Vives com s'ha identificat la llum natural de la intel·ligència tant amb la sindèresi com amb la consciència.

Tot i que sentit comú i moral no es poden identificar, entre ells hi ha molts punts de contacte. Ambdós són *sentits* (coneixement no discursiu, sinó experimentat) que no depenen de la reflexió, de l'educació, de l'experiència per a captar espontàniament i amb certesa irresistible què és el ver i el bo. Alguns afegirien també anàlogament el sentit de la bellesa.

Hi ha un parentiu històric evident entre els filòsofs del sentit moral (Lord Shaftesbury, Francis Hutcheson, Joseph Butler, George Turnbull, Lord Kames i Adam Smith) i l'Escola Escocesa del sentit comú. Es pot dir que el sentit moral serví de paradigma del sentit comú.⁹

D'altra banda, és usual que s'entengui el sentit moral com un apartat o aplicació del sentit comú al camp de les veritats morals.

La paraula catalana *senteri* expressa molt especialment l'estreta relació entre els sentits moral i comú. Tot i provenir etimològicament de *sindèresi*, ha passat a significar bon judici, discerniment, sentit comú.

2) SENTIT COMÚ I PRUDÈNCIA (SAVIESA PRÀCTICA)

Molt sovint s'entén per sentit comú una certa saviesa, tal i com es troba ja en la filosofia grega.

En Aristòtil la saviesa pràctica o prudència és un hàbit bo (virtut). Això explica l'arrelament en la naturalesa i l'espontaneïtat dels actes prudents en cop adquirida la virtut. La prudència és una virtut intel·lectual pràctica, és a dir, es correspon no al coneixement purament especulatiu, sinó al coneixement vinculat a l'acció. És la recta raó en l'obrar, la qual jutja sobre els mitjans adequats per a assolir un fi bo.

J. H. Newman anomenà la capacitat de judicar sobre la veritat i error en casos concrets *sentit il·latiu* (que sovint s'interpreta com un cert sentit comú). Ell mateix explica que equival a la prudència aristotèlica en qüestions de conducta¹⁰.

Sant Tomàs, partint de *l'Ètica a Nicòmac*, distingeix diferents parts i virtuts vinculades a la prudència.¹¹ Algunes d'elles són:

— la *docilitas* (mansuetud) és la disposició d'ànim de qui es deixa

9. vid. NORTON, D. F., *From Moral Sense to Common Sense*, University of California, San Diego, 1966. Segons Norton la teoria del sentit moral nasqué amb l'objectiu de combatre l'escepticisme moral. La seva postura, traduïda al camp epistemològic, suggerí el camí de refutació de l'escepticisme epistemològic seguit per Reid.

10. NEWMAN, J. H., *El asentimiento religioso*, Barcelona, Herder, 1960, p. 318.

11. vid. MAURI, M., *Bien humano y moralidad*, Barcelona, PPU, 1989, pp. 231-239.

aconsellar en les coses relatives a la prudència per persones que reconeix com a més experimentades que ell mateix.

— la *solertia* (talent) assenjala, de forma ràpida i a partir d'un mateix, el millor mitjà per a l'operació.

— l'*eustochia* (lluc, esma; en castellà *buen tino*) fa recta la conjectura en les coses contingents de la prudència.

— la *providentia* (providència) preveu en el present els mitjans necessaris per a assolir un fi futur.

— la *circumspectio* (circunspecció) té en compte les circumstàncies concretes que concorren en l'ordenació al fi.

— la *cautio* (precaució) aporta a la prudència l'actitud d'atenció per a vigilar l'acompliment del bé i eludir el mal.

— la *gnome* és el recte judici dels casos particulars que no queden compresos en la llei.

— l'*eubulia* és la rectitud en la deliberació.

— la *synesis* (sensatesa) és la capacitat de judicar bé sobre el que s'ha deliberat i que s'ha d'obrar.

Si bé totes les virtuts que hem enumerat les atribuiríem a la persona de sentit comú, és en la de la *synesis* que sant Tomàs parla de sensatesa i bon sentit, mentre que qualifica d'insensats els qui no la tenen.¹²

L'home prudent es correspon al que habitualment s'entén per una persona assenyada, sensata, entenimentada, de bon judici. A l'assenyat el reconeixem en un acte de precaució, de bon consell, de perspiciàcia o d'algun altre de les virtuts citades. En sentit estricte l'home de bon sentit és el qui judica bé en relació a l'obrar humà (*synesis*). En sentit ample és l'home prudent en general.

5) COGITO, SENTIT COMÚ I CRITERI

La doctrina de Buffier es basa en la recerca de les anomenades *primeres veritats*, proposicions que no és necessari provar, encara que són tan clares i certes que tampoc poden ser atacades. Són universals, ja que tothom les accepta malgrat les diferències que hi ha dins el gènere humà. Les primeres veritats es fonamenten en el sentit de la natura. D'aquest sentiment en sorgeixen dues branques, el sentiment íntim i el sentit comú o sentiment comú de la natura. El sentiment íntim es correspon al *cogito* cartesià i abasta tant el sentir la nostra pròpia existència com tot el que s'experimenta en un mateix.

Però Buffier rebutja la postura cartesiana d'acceptar el *cogito* no només com una primera veritat, sinó com l'*única* primera veritat de la qual tota altra s'haurà de deduir.

12. «Unde secundum synesim dicuntur in graeco aliqui «syneti», idest sensati, vel «eusyneti», idest homines boni sensus: sicut e contrario qui carent hac virtute dicuntur «asyneti», idest insensati». II, II, q. 51, a. 3, resp.

D'aquesta forma planteja l'existència d'una altra font de veritat: el sentit comú. Com el sentiment íntim, extreu la seva força de la natura i no és conseqüència de cap altre principi anterior¹³. El sentit comú es defineix per una certa exclusió del sentiment íntim. Hi ha un paral·lelisme entre ambdós sentiments o sentits. El que és el sentiment íntim a les nostres pròpies percepcions, a la nostra pròpia existència ho és el sentit comú a tot el que no som nosaltres, a l'existència d'éssers externs a nosaltres. D'aquesta forma *el sentit comú esdevé criteri de veritat*, ja que s'ha mostrat que hi té tant de dret en cert tipus de veritats indemostrables com el *cogito* en té en el seu àmbit. Es dona així el cas que, tot i partint Buffier en certa forma del cartesianisme, extreu una conclusió ben oposada. Si ningú no pot dubtar de la pròpia existència i aquesta certesa no es basa en l'argumentació discursiva o en alguna mena de demostració, per què hem de dubtar de l'existència del món extern o d'altres homes si realment ens és impossible? Encara que els filòsofs arribin a qüestionar aquesta certesa cal veure si el dubte és real, si pot convèncer al gènere humà i més encara, ¿què ens impedeix realment de qüestionar de paraula la pròpia existència? Per Buffier és clar que, encara que no exactament amb el mateix tipus de certesa, ningú està més convençut de la pròpia existència que de la d'un seu amic.¹⁴

En Reid es produeix quelcom semblant, només que aquest dona prioritat a la consciència (l'equivalent del *cogito* i sentiment íntim), ja que és en ella on es manifesten les veritats de sentit comú.

També Balmes considera que si s'accepta una veritat de sentit íntim el mateix s'ha de fer en el cas de les de sentit comú. Ara bé, ell distingeix tres dimensions de certeses, veritats, principis i criteris (consciència, evidència i sentit comú), però cap té prioritat. Aquests tres àmbits es distingeixen, interrelacionen i complementen, però són irreductibles entre si.

6) INSTINT I SENTIT COMÚ

La paraula *instint* és molt utilitzada per a designar el sentit comú, ja que els instints empenyen a una conducta sense necessitat de reflexió, estan vinculats a necessitats vitals, són comuns i caracteritzen les diferents espècies. Però parlar d'instint esdevé problemàtic per estar associat a processos irracionals i no sembla, per consegüent, aplicable al conèixer.

13. «...disposition que la nature a mise dans tous les hommes ou manifestation dans la plupart d'entre eux, pour leur faire porter, quand ils ont atteint l'usage de la raison, un jugement commun et uniforme sur des objets différents du sentiment intime de leur propre perception; jugement qui n'est point la conséquence d'aucun principe antérieur». BUFFIER, C., *Traité des premières veritez*, in *Oeuvres Philosophiques*, Paris, Charpentier, 1843, p. 15.

14. *Ibid.*, p. 17. «Comme il m'est impossible de juger que je ne pense pas, lorsque je pense actuellement; il m'est également impossible de juger sérieusement 'Que je sois le seul être du monde'...».

En primer lloc ens podem referir a un instint general vers la veritat. Així Balmes defineix el sentit comú com a *guia i escut*, ja que ens orienta instintivament cap a la veritat i ens aparta espontàniament de l'error¹⁵.

L'associació d'*instint* amb *coneixement natural* és antiga. Així, ja sant Tomàs parla d'un recte instint propi de tot home que caracteritza el coneixement natural¹⁶.

També Newman accepta d'utilitzar la paraula *instint*, és més, el posa com a fonament d'una primera veritat: existeix la realitat externa a nosaltres¹⁷.

En l'Escola Escocesa s'admet també l'ús de la paraula *instint* i Beattie ho menciona com quelcom molt habitual.¹⁸

Però és sobre tot Balmes qui parla d'*instint intel.lectual* com a sinònim de *sentit comú*. Les característiques de l'instint que li interessin són les d'espontaneïtat, manca de reflexió i el fet de ser una ajuda pre-reflexiva a l'acció quotidiana. En canvi defuig tota connotació de ceguesa intel.lectual o irracionalitat. Balmes parla també de bon sentit, o sentit comú en la seva accepció més àmplia. En canvi l'instint intel.lectual o sentit comú és un dels tres criteris balmesians amb una funció molt definida, la de proporcionar una sèrie de veritats no originades ni per consciència ni per evidència.

15. *Filosofia Fundamental*, I, c. 15, n. 156, p. 93-94.

16. «Illud est manifestum quod est omnibus inditum, quantumcumque simplicibus, quadam naturalis cognitione. Duplex namque est genus hominum, qui consequuntur naturalem et rectum instinctum, sicut sunt simplices, vel sapientes. Quod sapientes cognoscant Deum, hoc non est magnum; sed quod simplices sic. Sunt autem quidam qui naturalem instinctum perverterunt: et isti cognitionem Dei repellunt...». TOMAS DE AQUINO, *Expositiones in psalmos Davidis*, Ps. VIII, n. 2, in *S. Thomae Aquinatis Opera Omnia*, Ed. BUSA, Stuttgart, Fromman-Holzboog, 1980, vol. VI.

17. NEWMAN, J. H., *El asentamiento religioso*, Barcelona, Herder, 1960, p. 83. «Viene luego la proposición de que existen cosas externas a nosotros, y a ésta sí que la considero un primer principio universalmente aceptado. Se funda en un instinto, y lo llamo así porque la creación animal lo posee. Este instinto tiene como objeto fenómenos individuales, uno a uno, y no tiene carácter alguno de generalización».

18. BEATTIE, J., *An Essay on the Nature and Immutability of Truth, in Opposition to Sophistry and Scepticism*, in *The Philosophical and Critical Works*, Vol. I, Hildesheim, Georg Olms, 1975, pp. 26-27:

«Lastly, the term *Common Sense* has been used by some philosophers to signify that power of the mind which perceives truth, or commands belief, not by progressive argumentation, but by an instantaneous and instinctive impulse; derived neither from education nor from habit, but from nature; acting independently on our will, whenever its object is presented, according to an established law, and therefore not improperly called *Sense*; and acting in a similar manner upon all mankind, and therefore properly called *Common Sense*.»

7) CREENÇA I SENTIT COMÚ

La paraula *creença* és sovint utilitzada per a significar les veritats de sentit comú. Per una banda s'indica el veritable convenciment, la certesa radical, però també no haver-lo obtingut per discurs o demostració. No cal dir que l'ús en el vocabulari dels termes *instint* i *creença*, ha estat un dels motius que ha ocasionat l'acusació d'irracionalisme contra L'Escola Escocesa. El mateix ha succeït amb Balmes.

Però són els escocesos qui utilitzarem més el concepte de *creença* i anomenaren les veritats de sentit comú *creences primitives*.

Llorens i Barba, seguint Hamilton, cita una frase d'Algazel que afirma que la fe és l'arrel del coneixement (*radix cognitionis fides*). La creença fonamenta la racionalitat.¹⁹

Com explica Llorens, seguint Reid, hi ha dos tipus de primers principis (veritats de sentit comú). Uns són necessaris i, per tant és impossible pensar el contrari (no es poden ni concebre ni creure). Els altres són contingents i el seu contrari pot ser concebut, però no cregut. La creença irresistible, doncs, és l'element distintiu de les veritats de sentit comú.

Hamilton arriba a relacionar la *fe racional kantiana* amb la creença de sentit comú, ja que, segons la seva interpretació, els postulats de la raó pràctica restableixen les creences naturals de la humanitat que Kant havia eliminat en la raó pura.²⁰

És curiós observar com el problema de la relació entre sentit comú i raó, naturalesa i filosofia es pot plantejar establint un paral·lelisme amb la qüestió de la relació fe i raó. Segons això, podem dir que els filòsofs del sentit comú són els qui rebutgen la doctrina de la doble veritat, la incoherència entre la veritat de sentit comú i la filosòfica.

8) SENTIT COMÚ I CONSENS

És una característica essencial del sentit comú la de ser *comú* a tot el gènere humà i causar l'acord universal. Aquesta universalitat es manifesta en el consens, el qual és, a la seva vegada, un símptoma de la presència d'una veritat de sentit comú. Però no es pot reduir el sentit comú al consens. Per això Balmes criticà Lamennais.²¹

Ciceró és un dels autors clàssics més citats per filòsofs del sentit comú.

19. LLORENS I BARBA, F.X., *Lecciones de Filosofía*, Barcelona, Imp. Elzeviriana, 1920, vol. II, p. 193.

20. HAMILTON, W., *On the philosophy of the Common Sense*, in REID, *Philosophical Works, with notes and supplementary Dissertations by Sir William Hamilton*, Hildsheim, Georg Olms, 1983, 792b.

21. BALMES, J., *Filosofía Fundamental*, Madrid, BAC, 1948, I, c. 33, pp. 197-201.

Considera el consens com la manifestació de la llei natural.²² La universalitat i consens del sentit comú és explicada per tots els autors que en són partidaris com una manifestació de la naturalesa humana compartida per tot el gènere humà.

III) SENTIT COMÚ I VIDA PRÀCTICA

En aquest article no hem pretès de fer un estudi exhaustiu de tots els filòsofs en els quals es pot trobar d'una forma o altra la presència del sentit comú. La riquesa del tema ultrapassa els propòsits d'aquest article. Sí que hem volgut, però, trobar les principals línies del significat de sentit comú partint no només de les clàssicament anomenades filosofies del sentit comú, sinó tenint a més en compte els plantejaments anteriors a Descartes.

El fil principal que ens permet d'establir un enllaç dins de significats diversos però amb punts de contacte, és la referència a la vida pràctica. Entenem aquí *pràctic* en sentit ampli d'acció i delimitem també un sentit estricte de *pràctic* quant a acció moral.

En el cas del sentit comú com a intel·ligència natural no hi trobem el cas de major vinculació amb la vida pràctica. De tota manera es tracta de la intel·ligència en una fase on encara no s'ha distanciat de la vida quotidiana, on la reflexió és espontània i no separada de l'acció relacionada amb ella. Per això, entenen per persona de bon judici, amb sentit de la realitat, aquella que es troba en coherència espontània amb la complexa realitat concreta.

Els primers principis, primeres veritats, creences primitives, etc., es caracteritzen en molts autors per anar units a necessitats no només teòriques, sinó d'un coneixement necessari per a la vida pràctica. Així, per Buffier els trets distintius de les primeres veritats són la claredat, la universalitat en temps i lloc, provocar un assentiment irresistible i ser necessàries per a la vida pràctica. L'última característica és important ja que, d'altra forma, la major part d'homes, no podent dedicar-se especialment a la reflexió, sense sentit comú no assolirien ni els mínims judicis per a conduir la seva vida²³.

Però no només el sentit comú és indispensable en la vida pràctica dels no filòsofs, també aquestos últims es troben en situacions que no permeten la reflexió abans de l'acció. Balmes assenyala que una veritat de sentit comú està

22. «...omni autem in re consensio omnium gentium lex naturae putanda est»; «...omnium consensus naturae vox est...». *Tusculan Disputations in Cicero in Twenty eight volumes*, London-Cambridge, Heinemann-Harvard, 1971, XIII, 30, p. 36; XV, 35, p. 40.

23. «Sans quoi la plupart, faute de principe, se trouveraient incapables de porter aucun jugement vrai et certain sur toutes les choses qui sont hors d'eux-mêmes, quelque essentielles qu'elles soient à la conduite de la vie; c'est-à-dire qu'ils seraient incapables de raison et de conduite». *Traite*, p. 16.

sempre relacionada amb la satisfacció d'una necessitat sensitiva, intel·lectual o moral. Podem dir que la vida no sempre té temps d'esperar la filosofia.

Les veritats de sentit comú s'admeten en la vida pràctica, posteriorment poden ser estudiades, i fins i tot qüestionades, en un segon moment reflexiu. L'assentiment que pot no donar-se en el pla teòric és, per contra, indefugible, irresistible en el pla pràctic. No cal dir que en una filosofia del sentit comú es dona prioritat, o almenys es té en compte, al fet de la certesa irresistible de l'home pre-reflexiu.²⁵ Les denominacions *instint*, *creença*, contenen també la relació que acabem d'anàlitzar. Observem que la paraula *instint* afegida a *veritat* no es limita a ser un sinònim de la finalitat de la intel·ligència respecte al ver, sinó que afegeix el matís de necessitat. L'home no només està dirigit vers el conèixer, endemés i des de bon començament necessita conèixer.

La relació entre sentit moral i vida pràctica (moral) és òbvia. El mateix succeeix amb la prudència. Aquest darrer cas és, però, molt més interessant, ja que la saviesa pràctica es troba en la cruïlla dels àmbits teòric i pràctic. Creiem que la doctrina de la prudència, amb tots els elements que la integren, expressa perfectament tot el que s'espera espontàniament del que anomenem un home assenyat. Fixem-nos que no entendríem mai per home de sentit comú un savi abstret de la realitat concreta, que raona bé en qüestions purament abstractes sense relació amb la vida pràctica. A la vegada, no podem deixar de considerar el sensat com algú que té unes certes habilitats intel·lectuals tal i com hem descrit en les diferents virtuts parts de la prudència. Potser adjudicar la saviesa, ni que sigui pràctica, a l'home de sentit comú és excessiu. L'element que separa el savi del simplement sensat és el conreu deliberat de la saviesa, de manera que anomenaríem *assenyat al savi per naturalesa* i *savi* amb tota propietat al qui ha desenvolupat reflexivament i llargament la saviesa.

24. «Yo creo que la expresión sentido común significa una ley de nuestro espíritu, diferente en apariencia según son diferentes los casos en que se aplica, pero que en realidad, y a pesar de sus modificaciones, es una sola, siempre la misma, y consiste en una inclinación natural de nuestro espíritu a dar su asenso a ciertas verdades no atestiguadas por la conciencia, ni demostradas por la razón; y que *todos los hombres han menester para satisfacer las necesidades de la vida sensitiva, intelectual o moral*». *Filosofía Fundamental*, Madrid, BAC, 1948, I, c. 16, n. 316, p. 190 (el subratllat és nostre).

25. En aquest sentit afirma Llorens i Barba que «L'Estudi dels primers principis correspon a l'esfera especulativa, perquè en la vida pràctica tot home està segur de certes veritats per les quals és governat. Si algú tingués l'activitat intel·lectual tan remisa que habitualment no fes ús d'aquestes veritats, seria considerat com a mancat de sentit comú». *Iniciació a la Filosofia*, Barcelona, Barcino, 1933, p. 79.

IV) CONSIDERACIÓ DE LES DIFICULTATS

Ara, en resposta a les dificultats que havíem plantejat inicialment i partint de les distincions que hem anant fent, podem tractar de respondre-les, almenys parcialment.

Comencem contestant juntament les dificultats primera i segona. El sentit comú entès com una saviesa pràctica i com la capacitat de ben judicar no és universal. Requereix en alguns autors una certa disposició natural més present en alguns homes que en d'altres. D'altra banda, sense experiència no es pot desplegar. Així, en Aristòtil cal formar els hàbits bons a còpia de repetició d'actes.

Però el sentit comú entès com a *locus principiorum, praecognita, primeres veritats*, etc., és universal i comú a tothom de forma idèntica.

La tercera dificultat és força complexa i exigiria un estudi separat de cada autor. És cert que s'ha utilitzat l'apel·lació al bon sentit per a despreciar i rebutjar la tasca filosòfica, però no és això el que trobem en els filòsofs del sentit comú, els quals són filòsofs, no homes del carrer que es neguen a reflexionar. És clar que es pot tractar de filòsofs influïts per prejudicis, però si anem a les seves obres veurem com el paper que li atorguen al sentit comú és limitat a un camp concret de forma que no substitueix la raó. Per exemple, Reid manté que no és de la jurisdicció del sentit comú provar o confirmar una conclusió d'un raonament. Si aquest és correcte coincidirà amb el sentit comú a causa de compartir el fet d'estar en la veritat. En canvi el sentit comú ens pot advertir de la falsedat d'una conclusió, tot i que no pot jutjar fals el raonament que ens ha conduït a ella.²⁶

Els autors que estem estudiant apel·len al sentit comú, però això mai els impedeix de filosofar. La seva actitud és la d'acceptar l'home natural com a base de l'home reflexiu. El que cal veure és quin àmbit de valor li donen al sentit comú en relació a la raó. Fins quin punt això és justificable i els seus criteris defensables reclama un estudi a part.

Les filosofies del sentit comú són sovint mal jutjades perquè es considera que donen la raó als prejudicis vulgars, estan mancades de visió crítica i veritablement filosòfica, així com també es considera que cauen en diverses formes d'irracionalisme. Encara que algunes d'aquestes crítiques es poden fer amb més raó a uns filòsofs que a d'altres el que de positiu potser no se'ls ha reconegut i tots comparteixen és, al nostre entendre, que han vist i volen destacar els elements del coneixement no discursius o obtinguts per demostració. També és positiu que intentin explicar el coneixement sense perdre de vista la seva connexió amb la vida pràctica.

26. «Neither can such a conclusion receive any confirmation from common sense, because it is not within its jurisdiction». REID, T., *Philosophical Works*, Hildesheim, Georg Olms, 1983, 425b.

A la quarta dificultat és més fàcil respondre. El sentit comú garanteix el convenciment real de tothom respecte de certes veritats fonamentals. El que no genera automàticament és una filosofia que prengui com a base aquestes veritats, ja que l'home pot optar per prendre un punt de partida filosòfic diferent d'aquell que experimenta com el punt de partida real de la seva activitat racional. Per això, una filosofia del sentit comú no s'imposa entre els filòsofs de forma indefectible.

Sembla, però, que això no expliqui la manca d'absoluta unanimitat entre les mateixes filosofies del sentit comú. Ara bé, aquestes realment estan d'acord en moltes coses, especialment en les fonamentals. Difereixen també perquè són filosofies i com a tals admeten que hi ha un gran camp de coneixement que depèn de la raó discursiva. En cap cas diuen que tot el que l'home pot pensar es troba ja en el sentit comú.

* * *

Per a acabar proposem dues citacions en principi força semblants: «Sigues un filòsof; però enmig de tota la teva filosofia, continua sent un home» i «...si no puc ser filòsof sense deixar de ser home, renuncio a la filosofia i em quedo amb la humanitat». La primera és de Hume²⁷ i la segona de Balmes²⁸. Pot sorprendre la primera per ser de Hume, filòsof contra el qual (i també a partir del qual) es desenvolupa la més coneguda de les filosofies del sentit comú: la de l'Escola Escocesa. Però Hume admet les certeses presents en la vida pràctica, només que aquestes no tenen per què ser acceptades pel filòsof. En la citació expressa la seva necessitat d'admetre, com a home natural, les creences. Una altra qüestió és com Hume explica l'origen de les creences.

Però Balmes està disposat a renunciar a la filosofia en cas que aquesta comporti negar les certeses inqüestionables.

Si abans hem dit que una possible definició de filòsof del sentit comú és la de qui rebutja la doble veritat entre les certeses que se'ns donen, que són fets innegables i les especulacions filosòfiques, podem afegir que és també el qui defuig la doble veritat entre vida teòrica i vida pràctica.

27. *Investigació sobre l'enteniment humà*, Barcelona, Laie, 1982, p. 91.

28. *Filosofia Fundamental*, Madrid, BAC, 1948, I, c. 34, n. 340, p. 210.